

ע"י מלך ורוב ישראל וגלו משם ישראל, יבטל דין דכל יושביה עליה דארץ ישראל?

ולפי דברי ה"בית הלוי" אין מזה שום ראיה, דבכיבוש ראשון של עבר הירדן שהי' על ידי משה רבינו על פי הדיבור, היה לעבר הירדן דין ארץ ישראל ממש, ולפיכך אומרת הגמ' שפיר דמשגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה בטלו היובלות, אבל בקידוש שני של עזרא שקדושה ראשונה בטלה וכיון שעבר הירדן אינו מגופו של ארץ ישראל אפילו יכבשו עבר הירדן מלך ורוב ישראל יש עליהם רק דין ארצות הנכבשות, כיון דבקידוש שני לא הי' על פי הדיבור ואינו מגופו של ארץ ישראל.

ועיין בתשב"ץ חלק ג' סי' קצ"ח שכתב להפך דארץ ישראל כולל גם עבר הירדן עיי"ש, ובסי' ר' דן שם לענין מצות ישיבת ארץ ישראל שהיא משום קדושת שכינה, וזה ליכא בעבר הירדן, ועיין בברכי יוסף או"ח סי' תפ"ט בזה באריכות עיי"ש, וכתב להשוות ענין עבר הירדן על פי ה"כפתור ופרח" דהי' גם בארץ ישראל מקום שנקרא עבר הירדן ובזה אמרו דמביאין עומר, אבל בעבר הירדן דסיחון ועוג לכ"ע לא מביאין עומר, ובר"ן כר"ה מפורש דמביאין עומר מהם, אבל לפי דברינו ניחא.

הסמכות של ראש גלותא

כתב הרמב"ם פרק ד' מהל' סנהדרין הל' י"ג וז"ל: ראשי גליות שבבבל במקום מלך הם עומדין ויש להן לרדות את ישראל בכל מקום ולדון עליהם בין רצו בין לא רצו שנאמר "לא יסור שבט מיהודה" אלו ראשי גליות שבבבל עכ"ל, והוא בגמ' סנהדרין דף ה', ובהגהות מיימוניות: בירושלמי מפני מה ראש גולה שבבבל גדול מן הנשיא שבא"י מפני שהוא בא מן הזכרים והנשיא בא מן הנקבות. ועיין בתוס' שם.

והנה בריב"ש סי' רע"א כתב שאם מנה המלך במלכותו דיין ישראל שידין בין איש לחבירו והוא מומחה ובקין בדינין שריניו דין ויכול לכוף בעלי דינין לדון לפניו כדאמרינן בגמ' סנהדרין דף ה': פשיטא מהכא להתם מהני דהכא שבט והתם מחוקק, דתניא "לא יסור שבט מיהודה" אלו ראשי גלות שבבבל שרודין את ישראל בשבט, ו"מחוקק מבין רגליו" אלו בני בניו של הלל שמלמדן תורה ברבים, ופירש רש"י ז"ל: שרודין, שיש להם כוח וזכות ממלכי פרס עכ"ל, ואע"פ שנשיאי ישראל שבארץ ישראל גדולים בתורה יותר ועוד שהם סמוכין וכו', אפ"ה בענין נטילת רשות דדבר של ממון הוא — ראש גולה שבבבל עדיף מנשיא ישראל, שהנשיא מצד התורה אין לו לתת רשות רק בארץ ישראל ובעיירות הסמוכות לה, וראש גולה שבבבל יש לו רשות בבבל ובארץ ישראל, וזהו מפני הכח שיש לראש גולה ממלך פרס שהיה ממלך בכל הארץ והיא

ולזה הוא שליט גם על הנשיא, כדאמרינן בפרק בתרא דהוריות דף י"א: בעא מיניה רבי מרי חייא, כגון אנא מה אני בשעיר? כלומר נשיאות דידי מי הוה נשיאות מעליא דאלו הוינא בזמן שבית המקדש קיים מיייתנא שעיר או לא, אמר לו: הרי צרתך בבבל, כדתניא "לא יסור שבט מיהודה" אלו ראשי גליות שבבבל, ופירש רש"י ז"ל: הרי ראש גולה שבבבל דהוי על גבך, ואנן בעינן שאין על גביו אלא ה' אלהיו, וכן הוא מלך צרפת במלכותו ושאר המלכים במלכותם כמו מלך פרס כימים ההם בארצות ההם, עכ"ל. וברמ"א ח"מ סי' ג' סעי' ד' הביא דברי הריב"ש להלכה.

ובתומים תמה על דבריו הרבה ז"ל: ולדידי צריך עיון דבריו, דכל ראיתו מרש"י דמפרש דנשיא נקרא "מחוקק", וראש גליות נקרא "שבט" לרדות את העם במקל, שיש לריש גלותא רשות ממלכי פרס ולכך היה להם ליתן רשות אפילו מבבל לארץ ישראל, והוא הדין אף בזמן הזה כשנותן לו מלך מושל הארץ לדון ולשפוט, ובאמת אין זה עיקר טעם דלכך ריש גלותא מורשה ליתן רשות בא"י משום רשות מלכות כמו שהביאן הריב"ש, רק הטעם הואיל ובא מזרע דוד והוא מזרע הזכרים והנשיאים שלשלת הלל מן הנקבות מבית דוד ולכך לו היה ממשלה ועוז, וכן כתבו בתוס' סנהדרין דף ה' ד"ה דהכא שבט וכו', דהינו טעמא דיש להם יותר כח להפקיע מנשיאים שבארץ ישראל משום שהם מהזכרים ובני הנשיאים מהנקבות, וכן בירושלמי. וזה להדיא דלא כהריב"ש דתלה הטעם משום רשות מלך פרס.

ועוד לא הבנתי דברי הריב"ש דמאיזה טעם יהיה כח ביד ריש גלותא ליתן רשות לארץ ישראל משום דהיה לו כח ממלך פרס, וכי מלך פרס מלך בזמן רבי ודור שלאחריו בארץ ישראל, הלא לא היה לו כלל שום ממשלה בארץ ישראל באותו הזמן וארץ ישראל היתה באותו הזמן תחת ממשלת קסרי רומי תחת קיסר אנטינוס בימי רבי והוא נתן לטיבריה קולני' ואין למלך פרס ממשלה כלל בארץ ישראל, ואם כן איך נתן מלך פרס רשות לדון במדינה מה שאינו תחת ממשלתו, ונהפוך הוא, דרבי ודאי היה לו רשות מקיסר אנטינוס לדון ולכוף להמסרבים בכל מקום, וממשלת הקיסר היה בכל העולם כי אז היתה יד רומי תקיפה בכל העולם וכו' אלא ודאי דלא תליא במלך כלל רק מי שהוא מזרע דוד לו העוז והממשלה ורשות מן השמים, דכתיב "בית דוד לבקר משפט", ונשיאי ישראל שהם רק מהנקיבות מזרע דוד לא היה ידם תקיפה כל כך. ומ"ש רש"י דנתן להם מלך רשות, כוונתו לפרש היאך היה להם כח לרדות בהם הא ישבו תחת המלך, ולכך פירש רש"י שהמלך נתן להם רשות. אבל לא אמר רש"י שלכך כחן יפה, ולכן דברי הריב"ש צע"ג עכ"ד.

ונראה לי לבאר דברי הריב"ש, דהנה יש לחקור בדיני מלך, דהרי זה מפורש בתורה דמצוה לשמוע לדברי המלך ואסור להמריא את דבריו, ולשיטת הרמב"ם פרק א' מהל' מלכים אפילו מלכי ישראל היה להם דין מלך, ולהרמב"ן

פרשה ויחי היה להם רק דין שופט ושופט, אבל מלכי בית דוד יש להם דין מלך, שדוד זכה במלכות לו ולבניו, דכתיב "לא יסור שבט מיהודה" וכל ישראל מחויבין לשמוע להם, אם היו גרים יהודים בחו"ל חוץ ממסגרת שלטונו אם חייבים גם היהודים לשמוע לדבריו אף שאין לו שלטון עליהם בכל זאת הוא בישראל ויש לו דין מלך על כל ישראל וחלו עליהם גם מחוץ למדינה כל החיובים שיש על בן ישראל לגבי מלך, או דלמא כיון שהם חוץ מתחום השלטון שלו אף שהוא מלך על כל ישראל וממלכי בית דוד, אין עליהם דין לשמוע בקולו ואין עליהם דין מורד במלכות אם לא שמעו בקולו, דעל האנשים שהם לא תחת שלטונו אין עליו דין מלך לכל דיני מלך.

ונראה לי בחקירה זו לתרץ דברי הריב"ש, דלכאורה צריכים להבין איזה דין מלך יש לריש גלותא הרי הוא כפוף לשלטון אומות העולם, דלכאורה מלך נקרא מי שאין עליו מורא בשר ודם כמבואר בהוריות דף י"א: א' או זו נשיא זה המלך וכו' שאין עליו אלא ה' אלהיו. וראיתי בהמאירי בפירוש להוריות דבר חדש וז"ל: וכן יראה לי שאפילו היה כפוף תחת האומות לא נפקע קרבנו שהרי הזכיר בגמ' שרבינו הקדוש היה נשיא בארץ ישראל, ושאל: כגון אנא אלו הייתי בזמן שבית המקדש קיים, מה אני בשעיר? והשיבוהו הרי צרתך בבבל, ר"ל על ראש גולה שבבבל, וכן השיבוהו מצד אחר, התם שבט הכא מחוקק, ר"ל חכם שנאמר לא יסור שבט מיהודה, אלה ראשי גליות שבבבל שרודין ישראל במקל, ומחוקק מבין רגליו אלו בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים, ורבינו הקדוש היה מהם, ולא השיבו שהיה כפוף תחת האומות עכ"ל. הוכיח המאירי מסוגיא זו דמה שנשיא היה כפוף תחת אומות העולם לא מפקיע ממנו דין מלך רק אם הוא כפוף תחת ישראל או לאחד מישראל נפקע ממנו דין מלך. ולפיכך ריש גלותא דאינו כפוף לשום אחד מישראל אף דהוא כפוף לאומות העולם לא נפקע ממנו דין מלך, וזה דוקא שיש לו רשות ממלכי פרס, דאם אין לו רשות ממלכי פרס לרדות בעם הרי מלכי האומות מבטלין בידיהם שלטונו של הריש גלותא שהוא ממלכי ישראל ונפקע ממנו כל דין ריש גלותא. ולפי זה ריש גלותא שבא מטעם רשיון מלכי פרס יש לו שני דינים דין כח מלך פרס כיון שהוא בא מכחם, ועוד דין כיון שהוא מזרע בית דוד הזכרים שהוא מלך מטעם שהוא יורש ממשפחת בית דוד וחל עליו דין מלך ישראל מטעם מלכות בית דוד.

ולפי זה נראה דבמקום שמגיע שלטון מלכי פרס יש לו באמת שני הדינים, אבל במקום שלא מגיע מלכי פרס, כמו בארץ ישראל בזמן רבינו שהיה תחת שלטון רומי, אם כן מטעם הכח של מלכי פרס אין נשיאי של ארץ ישראל כפופין לו אבל מטעם שהריש גלותא הוא ממשפחת בית דוד ויש עליו דין מלך ישראל ממלכי בית דוד מחויבים כל ישראל לשמוע בקולו אפילו שהם חוץ ממקום שלטונו, כיון שחל על ריש גלותא, דין מלך ישראל.

ולפי זה מה שפירש רש"י בסנהדרין דף ה' שריש גלותא הוא מטעם שרודין שיש להם הכח זכות ממלכי פרס, הפירוש הוא דכיון דמלכי פרס נתנו להם רשות לרדות חל עליהם דין מלכי ישראל ולפיכך אפילו במקום שאין תחת שלטונו של מלכי פרס כיון שבמקום שריש גלותא שם הוא תחת שלטונו של מלכי פרס וחל ממילא שם דין מלך על ריש גלותא ממילא מחוייבים נשיאי ישראל אפי' בארץ ישראל לקבל שלטונו מחמת שהוא גם מלך ממלכי בית דוד. אבל במקום שתחת שלטונו מלכי פרס לא צריכים לבא שהוא ממשפחת בית דוד הזכרים, כיון שהוא בא מכחו של מלך פרס חל עליו דין מלך משום שהוא בא כח מלך פרס והוי כמלך פרס.

ולפי הנחות אלו דברי הריב"ש נכונים, דבאמת יכולים ללמוד דינו מריש גלותא, שאם המלך מנה דיין ישראל שידון דיכול לכוף בעלי דינים לרדון כמו ריש גלותא, דריש גלותא הוא גם כן הטעם גופא שיש לו זכות לרדות בעם הוא מפני שהוא בא כח מלך פרס, אבל מה שריש גלותא יש לו הזכות לרדות בעם אפילו חוץ ממקום מלכי פרס זה מטעם כיון שחל עליו תחת שלטונו של מלכי פרס דין מלך, ממילא יש מצוה על כל ישראל לשמוע כיון שהוא משפחת בית דוד. ועל זה אמרין בירושלמי שכחו של ריש גלותא הוא מטעם שבא מבית דוד הזכרים, פירוש חוץ ממקום שלטונו של מלכי פרס שעל זה לא מהני שבא מכח מלכי פרס כיון שלמלך פרס גופו אין לו שלטון בארץ ישראל בזמן רבינו והתנאים, אבל במקום שלטונו של מלכי אומות העולם ונתנו רשות לדייני ישראל המומחים לרדון יכולים לכוף כמו ריש גלותא. ומזה למד הריב"ש, ולא שמתכוין הריב"ש לומר שלריש גלותא יש רק דין מטעם באי כח מלכי אומות העולם כמו שחשב התומים ועשה להריב"ש טועה ח"ו ודוק בכל זה. אבל חוץ ממשפחת בית דוד אפילו מינה אותו המלך לרדות בעם אין עליו דין מלך ישראל כיון שאינו ממשפחת בית דוד רק כחו הוא מטעם שהוא באי כח של מלכי פרס וכמלך פרס דמי ודו"ק.

והנה בדרשות הר"ן סוף דרוש פ' כתב: כל המלכים שמלכו בבית שני לא היתה מלכותם מצד עצמם כלל, אבל הם כפקידים למלך פרס ורומי וכו', ועל דעת חז"ל יש כאן דרך אחרת שהבטיחו שלא תסור לעולם קצת ממשלה בין בהיותם על אדמתם בין בהיותם בגולה, וכן הבטיחו שלא תפסק תורה מזרעו, וזהו שאמר בפ"ק דסנהדרין דף ה' "לא יסור שבט מיהודה" אלו ראשי גליות שבכבל שרודין בעם וכו', והנה הבטיחו בכאן שתי הבטחות; האחת, שלא תפסק נגיד ומצוה מזרעו ואפילו היותינו בגולה, והשנית, שיהו זרעו עוסקין בתורה וכו'. ומכל דבריו מוכח שאין דין מלך לריש גלותא רק נגיד ומצוה ומהגמ' בהוריות דף י"א מוכח שהיו לריש גליות דין מלך, דרבי שאל מה אני בשעיר? ודוקא נשיאי ארץ ישראל שהם כפופים לריש גלותא לא צריכים

להביא שעיר אבל ריש גולה שהוא אינו כפוף לשום אחר מישראל יש עליו דין מלך, ואולי זה דוקא לענין שעיר, וצע"ג בזה.

ועיין ברמב"ן על התורה פרשה משפטים, "ונשיא בעמך לא תאר" וז"ל: ולא נתבאר אם בכלל הנשיא ראש סנהדרי גדולה שנקרא נשיא בגמ', והרב ר' משה אמר שהוא בכלל האזהרה הזו, וכן נראה לי ממה ששאל ר' יהודה הנשיא כגון אני מה אני בשעיר? ואם כן יאמר "לא תאר" כל נשיא בעם שהוא ראש השררה על כל ישראל, בין שתהא השררה ההיא בממשלת מלכות, בין שתהיה ממשלת התורה, כי נשיא הסנהדרין הוא במעלה העליונה בשורת התורה עכ"ל. ומוכת ברמב"ן דלענין להביא שעיר לא בעינן דוקא מלך דהרי נשיא סנהדרין כל מעלתו הוא מעלת התורה שהוא הכי גדול, וזה ששאל רבי מר' חייא בהוריות לפי דבריו מה אני בשעיר? והשיב: מפני שצרתך בבבל, אבל לא אמר לו מפני שהוא לא מלך, מוכח דלא בעינן מלך.

והרמב"ם פרק ט"ו הל' ו' כתב: איזהו נשיא האמור בתורה זה מלך שאין עליו רשות אדם מישראל וכו'. ולפי דבריו צריכים לפרש מה ששאל רבי מה אני בשעיר מפני שהיה ממלכות בית דוד ג"כ מהנקבות, וענה לו הרי צרתך בבבל שהוא הריש גלותא יש לו זכות המלוכה מפני שהוא מן הזכרים ולפיכך אתה כפוף לו. ובספר "חק נתן" תמה מה שהשמיט הרמב"ם דין נשיא דלא כייף דמייתי שעיר, וכתב דליכא למימר דכל דלא כייף הוי בכלל מלך שכתב הרמב"ם, דהא ליתא, דהא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול ונשיא שמחל על כבודו כבודו מחול. וע"כ דנשיא אינו בכלל מלך, ומסיק דאפשר לומר דהא דאמרינן נשיא שמחל על כבודו כבודו (אינו) מחול, היינו דווקא כסתם נשיא שיש רשות אחרים על גביו, אבל נשיא שאין רשות אחרים על גביו דינו כמלך שאין כבודו מחול עכ"ד. ובאמת דבריו אינם מובנים דהרי בלאו הכי יש הרבה חילוקים בין נשיא למלך, שאין מעמידים מלך אלא על פי סנהדרין גדולה כמבואר ברמב"ם ריש מלכים, וכן הוא בתוספתא, ואין זה נוהג בנשיא שהוא ריש הסנהדרין, וחוצ' מזה הרמב"ן שהבאתי על התורה שכ' לא כדבריו דנשיא שמיירי הגמ' הוא נשיא שהוא במעלה העליונה בשורת התורה, ולא נשיא שהוא מלך מחמת כח שלטונו.

והרדב"ז פרק כ"ו הל' סנהדרין הל' ו' כתב שם על הרמב"ם שמסיק אף שיש לדיין או לנשיא למחול על כבודו וכו' וכתב הרדב"ז: משמע מהכא דנשיא שמחל על כבודו כבודו מחול, אע"ג דקיי"ל מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ואפשר דמיירי בנשיא שאינו מזרע דוד הזכרים אלא שמינהו לנשיא מצד חכמתו עכ"ד. מוכח מדבריו דנשיא שהוא מזרע דוד הזכרים חל עליהם דינו מלך ואינו יכול למחול על כבודו, אבל נשיא שאינו מזרע דוד הזכרים ומינהו רק מחמת חכמתו — כבודו מחול ויש לו רק דין נשיא, המלכי ישראל אין להם דין מלך אם כפופים למלכי אומות העולם רק פקיד המלך, כמבואר

בר"ן דכל מלכי ישראל שהיו כפופים בבית שני למלכי עכו"ם אין להם דין מלך, אבל מלכי בית דוד שהתורה זכתה להם מלכות על ישראל, אם אין רק שלטון של ישראל עליו יש לו דין מלך כיון שהמלכות באה לו מכח ירושה, ולפיכך אין כבודו מחול כמבואר ברדב"ז. וזה ששאל רבי לר' חייא, מה אני כשעיר? כיון שיש לו שייכות למלכות בית דוד מצד הנקבות והוי עליו דין מלך, והשיב לו הרי צרתך בבבל, פירוש ריש גלותא שהוא מבית דוד הזכרים יש לו זכות המלכות ואתה כפוף לו, ולפיכך השמיט הרמב"ם דין נשיא ולא כייף, דסתם נשיא לשיטת הרמב"ם שאינו מלך אין עליו דין שעיר, ולדין שעיר בעינן מלך, ולא כהרמב"ן, אלא מה ששאל רבי מה אני כשעיר, מפני שאני מבית דוד ויש לי דין מלך גם כן, ועל זה השיב לו ר' חייא הרי צרתך בבבל הריש גלותא שהוא המלך מפני שהוא מבית דוד הזכרים, והפירוש הזה הוא לפי רב ספרא דמתני הכי: בעי מיניה רבי מר' חייא כגון אני מהו כשעיר אמר ליה התם שבט הכא מחוקק וכו', והפירוש, דהתם שבט מצד מלכות שהוא בא מן הזכרים והכא מחוקק מצד שררת התורה.

ואפשר דגם לפי מה דענה לו ר' חייא, הרי צרתך בבבל, גם כן הפירוש כמו שכתבתי. ומה שמקשה הגמ' מלכי ישראל ומלכי בית דוד אלו מביאים לעצמו ואלו מביאין לעצמן? אמר ליה התם לא כייפי אהדדי הכא אנן כייפינן להו לדידהו, גם כן הפירוש דמתחלה סברה הגמ' דהטעם דהוא מפני שיש לו שלטון בארץ ישראל כמו ריש גלותא בבבל, ועל זה הקשתה הגמ' מלכי ישראל ומלכי בית דוד, ומסיק הגמ' התם לא כייפי אהדדי, הכא אנן כייפינן להו לדידהו, הפירוש דהריש גלותא יש לו הכח על הנשיא בארץ ישראל אף שמצד המלכות אומות העולם שבא מכחם אין לו שלטון על ארץ ישראל כיון שארץ ישראל היתה תחת שלטון רומי ולא תחת פרס, אבל כיון דמצד ירושת מלכות ישראל שהריש גלותא בא ממשפחת דוד הזכרים יש לו שלטון על כל ישראל ויכול לכוף לנשיאי ישראל בא"י — יש לו דין מלך, כמבואר ברמב"ם הל' סנהדרין, אבל לא לנשיאי ישראל בא"י שכאים מבית דוד מהנקבות. והנה התוס' בחולין דף י"ח ע"ב ד"ה כיון, ומסקי התם בסוף דבריהם וז"ל: ואמרינן בפרק ב' דהוריות דף י"א נשיאי שבארץ ישראל אין מביא שעיר משום דאיכא בבבל ריש גולה ועשיר ממנו עכ"ל. ובאמת דברי התוס' תמוהים מאד לכל רואה, דהא בגמ' הוריות מוכח דלא משום חשיבות של עשירות הוא גדול מנשיא של ישראל אלא משום שיד ריש גלותא שבבבל תקיפא גם בארץ ישראל שהם כופין לנשיאי ישראל בא"י וצע"ג.

מלחמות ישראל, גיוס לצבא, ותנאי מלחמה

אחרי תקומת מדינת ישראל עברנו כמה מלחמות, וכולן היו מלחמות מצוה לעצם קיומינו. לפי הרמב"ם פרק ה' מהל' מלכים הל' א': ואיוו היא